

3 Andragogický výzkum

Úvod

Každá věda se rozvíjí díky výzkumu – činnosti, v níž jsou prověřovány existující poznatky a produkovány nové. Úvodem je vhodné krátce upozornit, že vědecký výzkum je „jen“ jedním ze způsobů, jak získávat poznatky o vzdělávání dospělých a také „jen“ jedním ze zdrojů orientace, chceme-li se ve jmenované oblasti úspěšně pohybovat.

Dalším důležitým zdrojem poznávání a orientace je zkušenost – osobní nebo sdílená. Jiným důležitým vodítkem zejména pro formování cílů vzdělávacích aktivit může být oblast idejí, jak se s ní lze setkat na půdě rozličných hodnotově-normativních systémů mimo vědu, jako je etika, politika, náboženství apod. (podrobněji k tomu Brezinka, 2001). Každá z uvedených cest má svou jedinečnou povahu. Cesta (jakékoli) vědy a výzkumu je v moderní společnosti dlouhodobě uznána za svého druhu prominentní – děje se tak pro její racionální a systematickou povahu, zájem o fakta, kritický a neosobní přístup i vědomí vlastních limitů.

3.1 Hlavní tematické orientace soudobého andragogického výzkumu

Pole andragogického výzkumu je značně rozsáhlé a pestré. Vzdělávání a učení se dospělých je sice na jednu stranu konkrétním fenoménem, na druhou stranu bere na sebe různé podoby, odehrává se v řadě prostředí a má i komplikované souvislosti (sociální, kulturní, ekonomické, politické). Pro jedno z možných „zřehlednění“ významných (tedy nikoli všech) podob andragogického výzkumu můžeme použít stručně komentovaný přehled tematických „sítí“ (networks) organizace **ESREA** (European Society for the Research on the Education of Adults) založené na začátku 90. let, jak jsou v současné době (2016) prezentovány na internetové stránce organizace. Zaměření těchto sítí tvoří dohromady poměrně pestrý celek, jehož části se nejednou dobře doplňují, ojediněle též částečně překrývají.

Přístup k učení, vývojové dráhy učení a identity

Zaměřuje se na otázku, kde všude a v jaké intenzitě se učení se odehrává, jaký vliv na možnosti učení se má průběh individuální biografie a na otázky vlivu učení se na sebepojetí lidí a jejich sociální identitu.

Aktivní demokratické občanství a učení se dospělých

Zabývá se vztahem vzdělávání a učení se dospělých a demokracie. Učení je dlouhodobě sledováno ve sféře občanské společnosti, mezi jiným v sociálních hnutích. Fenomén (aktivního, demokratického) občanství provázaného s učením je řešen na různých úrovních – od lokální po globální, v historické perspektivě i souvislostech současnosti.

Vzdělavatelé a školitelé dospělých a jejich profesní rozvoj

Ústředním cílem sítě je zlepšování kvality práce vzdělavatelů i podmínek (včetně politických a legislativních), v nichž se tato práce odehrává. Za tímto účelem má být posilována spolupráce i vědecký výzkum uvnitř Evropy. Vynechán není výzkum samotných vzdělavatelů, například pokud jde o proměny jejich identit.

Pracovní život a učení

Výzkum pracovního života a jeho provázanosti se vzděláváním a učením pokrývá jednak systémy plánovaného a s různou intenzitou formalizovaného vzdělávání, jednak učení se odvozené ze zkušenosti. Setkáváme se proto s pojmem odborné vzdělávání a příprava (angl. vocational education and training – VET) i pojmem učení se na pracovišti (workplace learning). Do probírané oblasti

výrazně zasahuje i část oblasti nazývané souborně nejčastěji jako rozvoj lidských zdrojů (human resource development – HRD).

Historie vzdělávání dospělých a jejich odborné přípravy

Výzkum historie vzdělávání dospělých se věnuje vývoji myšlenek a konceptů, které měly vliv na různorodá pojetí vzdělávání, i vývoji praxe vzdělávání dospělých v časové perspektivě. Zvláštní pozornost je věnovaná národním specifikům – historie moderního vzdělávání dospělých byla vždy lokálně jedinečná (a proto pestrá) a současně jednotlivé případy vykazují i některé důležité podobnosti. Výjimkou není ani (vzájemné) ovlivňování se různých prostředí – často lze zaznamenat inspiraci v úspěšnějších případech. Sledování vývoje od počátků vzdělávání dospělých, které se častokrát ustavovalo v podobě různých emancipačních hnutí, poskytuje kromě jiného příležitost nahlédnout s odstupem aktuální stav a trendy proměn sledované oblasti.

Gender a učení se dospělých

Téma genderu patří v sociálních vědách k relativně novým, o to však intenzivněji řešeným otázkám. Pokud byla v minulosti nastolována – a problematizována – otázka postavení žen ve společnosti, dělo se tak převážně na půdě různých sociálních hnutí, přičemž oblast vzdělávání neležela stranou pozornosti. V této souvislosti je možné vyzdvihnout např. skutečnost, že ještě před pouhými sto lety nebyl zdaleka samozřejmý přístup žen k vyššímu vzdělání nebo volebnímu právu. Soudobý výzkum se pak soustředí hlavně na specifika učení žen v práci i jiných oblastech (od sféry péče po komunity a veřejný prostor). Zde je nutno připojit dovětek, že výzkum genderu se netýká jen specifčnosti žen a jejich sociální pozice, je komplementárně řešen také na proměňující se chápání mužských rolí.

Životní historie a biografický výzkum

Vyjádřeno ve zkratce, zájem o životní historii a biografii je zájmem o životní příběh. Uplatněnou cestou sběru dat je vyprávění. Pokud lidé vyprávějí své životní příběhy, soustředí se zpravidla na jejich zásadní osy a klíčové (nejednou současně krizové) momenty. Ke slovu se dostává řada přístupů – od psychologických po sociologické. Pro analýzu podob a rolí učení se v životech lidí nacházejících se v rozličných sociálních prostředích a podmínkách lze použít přístupy (a jejich kombinace) zaměřené na mikroúroveň (sociální skupiny), mezouroveň (různé organizace), stejně jako makroúroveň (sociální rovinu zahrnující celou společnost nebo dokonce celý soubor sobě podobných společností).

Mezi globálním a lokálním – učení se dospělých a komunity

Orientace výzkumu učení se dospělých na komunitu (pospolitost) vychází z důrazu na sociální zakotvenost lidí a tím i jejich učení. Uvedená sociální zakotvenost je možná díky porozumění a sdílení, lidé obývají svět spolu s ostatními, přičemž základem skutečně lidského života je blízkost vycházející třeba z prostorových parametrů (sousedství), zájmů (např. politických v organizacích občanské společnosti) nebo sdílených sociálních praktik (profesní komunita). S postupujícím procesem globalizace se výrazně mění role prostoru v lidských životech, část komunit existuje bez vazby na jasně vymezené místo. Objevuje se příležitost náležet k více komunitám zároveň, což se týká i komunit překračujících rámce států.

Migrace, transnacionalizace a rasismus

Fenomén migrace ve svých rozličných podobách souvisí se vzděláváním a učením se dospělých na několika úrovních. Opomenut by neměly zůstat problémy soužití různých skupin ve společnosti, diskriminace, předsudků apod. vztahované k trhu práce i obecnému soužití skupin ve společnosti (téma občanství spjatého s určitými dovednostmi a postoji). Velmi blízko řešené oblasti je vývoj sociální politiky (otázka pojetí a praktikování sociálních práv, mezi která patří i přístup ke vzdělávání).

Vzdělávání a učení se starších dospělých

Téma stárnutí a mezigeneračních vztahů je často chápáno jako provázané s učením jako způsobem, jak vést aktivní život a využívat možnosti dané prodlužujícím se věkem dožití. Objevují se nové příležitosti i problémy, které se týkají starších dospělých, potažmo celé společnosti zaznamenávající velké demografické proměny (trh práce, řízení organizací, zdraví, využití volného času, participace na životě pospolitostí, ale i růst sociálních a kulturních rozdílů a napětí). Diskutovanou otázkou je (ne)potřebnost speciálních didaktických přístupů k dospělým staršího věku, zvláštnosti vzdělávacích potřeb a zájmů příslušníků kategorie starších dospělých, do níž mohou být zahrnováni jak lidé staršího středního věku, tak lidé považovaní za dlouhověké.

Studium politiky zaměřené na vzdělávání dospělých

Systematická politická pozornost začala být věnována vzdělávání a učení se dospělých relativně pozdě (na přelomu druhé a třetí třetiny 20. století). Podněty k tomu přišly spíše než od jednotlivých států od mezinárodních politických a ekonomických organizací. Právě víceúrovňovost tvorby a uplatňování politiky získala v průběhu času na ještě větším významu. Výzkum kriticky rozebírající vývoj pozice vzdělávání a učení se dospělých ve sféře veřejné politiky (tedy nejen ve vzdělávací, ale v nějaké míře i v sociální, ekonomické, regionální, zdravotní či environmentální politice) se setkává a někdy též střetává s expertízou, která má za účel existující vzdělávací politiku podporovat. Jejimi autory mohou být jednak vědci z akademického prostředí, jednak odborníci pracující pro organizace vytvářející svou vzdělávací politiku. Výzkum politiky, pak zahrnuje především politické ideje a programy, nástroje i aktéry, kteří je formulují, resp. používají.

Mezinárodní výměna poznatků o transformativních procesech učení se dospělých

Spíše úzce profilovaná výzkumná síť si, jak to říká ve svém názvu, klade za cíl shromažďovat a mezinárodně sdílet poznatky o učení se dospělých jako nástroji změny, přičemž prominentní pozornosti se u ní těší koncept tzv. transformativního učení. Ten byl rozvinut původně hlavně v osmdesátých letech ve Spojených státech a záhy se stal jedním z nejpropracovanějších a nejúspěšnějších přístupů používaných na poli interpretace a výzkumu učení se dospělých.

3.2 Další možné přístupy k andragogickému výzkumu

Kromě tematického rozdělení andragogického výzkumu můžeme v jeho charakteristice spojené s rozlišováním jeho podob hovořit – tak jako ve všech sociálních vědách – také o **výzkumu teoretickém a empirickém**. Nástrojem teoretického výzkumu je úvaha; teoretický výzkum je založen na hledání, promýšlení, srovnání a vysvětlení ucelených pronikavých výpovědí o podstatě složitých jevů a jejich souvislostí. Empirický výzkum je zase postaven na sběru dat o přesně vymezených vybraných jevových stránkách reality. Teoretický výzkum pracuje se zobecněnými poznatky, empirický naopak s poznatky o konkrétním.

Předmětem zájmu andragogiky bývá i ona sama, předmětem analýzy je výzkum samotný. Z řady dobrých důvodů je žádoucí mít evidenci např. o tom, která výzkumná témata jsou často řešená a která naopak leží na okraji zájmu. Stejně je to v případě ve frekvenci odkazů na vybrané vlivné autory (autority) oboru nebo používaných konceptuálních rámců (viz kapitolu k základní charakteristice andragogiky jako vědy). Bez zajímavosti není kromě dalších otázek ani množství publikačních výkonů z jednotlivých jazykových a kulturních okruhů (otázka dominance angličtiny apod.). Způsob zkoumání frekvence vybraného fenoménu v (odborných) textech bývá označován jako **bibliometrie**.

Výzkum vzdělávání dospělých není jen doménou akademické a vědecké sféry. **Výzkumy** jsou také pevnou součástí práce tvůrců **vzdělávací politiky**, přesněji řečeno expertů pracujících pro politické orgány a organizace. Nejvýraznějšími příklady jsou zde mezinárodní organizace jako EU a OECD. Oblast vzdělávání a učení se dospělých, resp. celoživotního učení zde není výjimkou z celkového trendů popisovaného jako scientizace tvorby politiky. Jednoduše vyjádřeno, tvorba politiky se

v posledních desetiletích začala výrazně opírat o expertízu. Expertíza plní několik manifestních i latentních funkcí. Politiku může nejenom určitým směrem orientovat, popř. korigovat, ale také ji (třeba i dodatečně) legitimizovat.

Lze rozlišit dva základní režimy vztahu mezi vzdělávací politikou a výzkumem. První je založen na roli výzkumu jako podpůrného činitele pro formulaci a prosazování určité politiky. V druhém případě se výzkum ocitá v roli nezávislého kritického činitele, který je realizované politice spíše oponentem.

3.3 Vybrané knižní publikace

Velmi dobrým zdrojem pro podrobnější poznání současné tematické orientace a povahy andragogického výzkumu je knižní řada vydávaná v režimu „open access“ ve spolupráci organizace ESREA a nakladatelství Sense Publishers, jež je dostupná na adrese <https://www.sensepublishers.com/catalogs/bookseries/research-on-the-education-and-learning-of-adults/>. Zatím vydané tituly se zaměřují především na oblasti vzdělávací politiky, mezigeneračního učení, genderových specifik učení, pracovního života a učení a učení se v prostředí komunit.

Pro základní orientaci v delším období vývoje andragogického výzkumu zejména v německy hovořícím prostředí lze odkázat na knižní řadu nakladatelství Peter Lang nazvanou Studium pedagogiky, andragogiky a gerontagogiky, jejíž obsah je k dispozici na stránce <https://www.peterlang.com/view/serial/SPAG>.

3.4 Hlavní vědecké andragogické a příklady jiných oborově relevantních časopisů

V režimu open access vychází již výše uváděný titul European Journal for Research on the Education and Learning of Adults (RELA) <http://www.rela.ep.liu.se/>. Stejně jednoduše je přístupný také Journal of Adult and Continuing Education <http://adu.sagepub.com/>.

Z ostatních mezinárodních vědeckých časopisů můžeme uvést především následující:

- International Journal of Lifelong Education
- Adult Education Quarterly
- Studies in Continuing Education
- New Directions for Adult and Continuing Education
- Educational Gerontology

Mimo výše uvedené andragogické časopisy existuje dlouhá řada časopisů věnujících se vzdělávání, které se sice primárně nezaměřují na oblast vzdělávání dospělých, ale publikují kromě jiných také články, které se oblasti vzdělávání dospělých minimálně dotýkají nebo jsou pro ni pozoruhodné. Konkrétní tituly zde uvedeny nejsou, jejich seznam by byl enormně rozsáhlý.

Svůj význam může mít i upozornění na vybrané české vědecké pedagogické časopisy, zejména dva následující (v režimu open access):

- Studia Paedagogica <http://www.phil.muni.cz/journals/studia-paedagogica>
- Paidagogos <http://www.paidagogos.net/>

Setkáváme se rovněž s vědeckými časopisy, které mají jiný než pedagogický či andragogický charakter, a oblast vzdělávání (včetně vzdělávání dospělých) pokrývají sice jen spíše vzácně, přesto však k ní mohou přinášet cenné příspěvky z různých oborů (například sociologicky zaměřené) a různého obsahového zaměření (např. vzdělávání v oblasti zdravotnictví).

Shrnutí kapitoly

Předmětem kapitoly je andragogický výzkum, zejména jeho tematické zaměření. To je totiž tím, co dává andragogice její identitu. V andragogickém výzkumu jsou používány způsoby práce známé také jiným sociálním vědám (rozhovory, dotazníky, analýzy dokumentů aj.), zde základ její specifičnosti nenalezneme. Příímé pokračování této kapitoly představuje kapitola o mezinárodním výzkumu vzdělávání dospělých, která je součástí studijní opory předmětu Andragogika a vzdělávání dospělých.

Doporučená literatura

KOPECKÝ, Martin. Vzdělávání dospělých mezi politikou, ekonomikou a vědou: politika vzdělávání a učení se dospělých v éře globálního kapitalismu. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. Humanitas. ISBN 978-80-7308-493-6.

PRŮCHA, Jan. *Andragogický výzkum*. Praha: Grada, 2014. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5232-7.